
KREJL

LOKALHISTORISK TIDSSKRIFT FOR LØGSTØR OG OMEGN
17. ÅRGANG - SÆRNUMMER 1998

N.H. Lindhard:

LØGSTØR VANDVÆRK
1898 - 1998

KREJL udkommer med 4 numre om året, ca. september - november,
februar og april. Omfang 16 sider pr. nummer.

Redaktion: N.H. Lindhard.

Ekspedition: Balles Boghandel, Østerbrogade, 9670 Løgstør
Telefon 98-67-15-66 · Postgiro 150 4746

Årsabonnement: 65 kr.

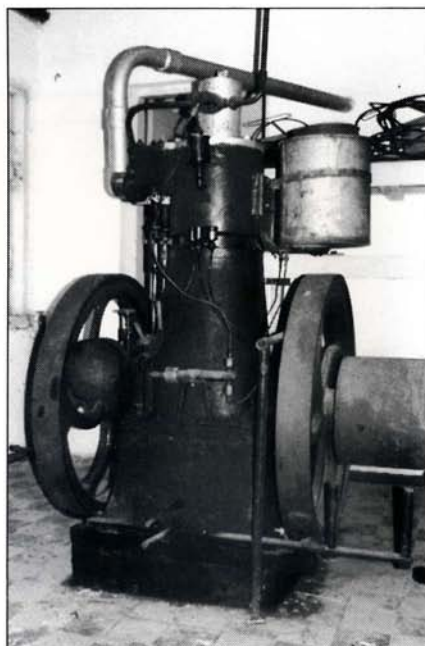
ISSN 0107-6701 · Tryk: Løgstør Bogtryk & Offset Aps.

KÆRE LÆSER!

Her kommer et særnummer af KREJL i anledning af, at Løgstør Vandværk i år fylder hundrede år. Når man læser den dramatiske begyndelse, kan man undre sig over, at det overhovedet kom i gang.

Men nu har det altså klaret de første 100 år.

TILLYKKE!

Petroleumsmotoren »Støren«

FORSIDEBILLEDET

viser det gamle vandværk med vandtårnet til højre. Tårnet har mistet sin krone, da det skulle bruges som fundament for Løgstørs vartegn i 1960-erne.

LØGSTØR VANDVÆRK

1898 - 1998

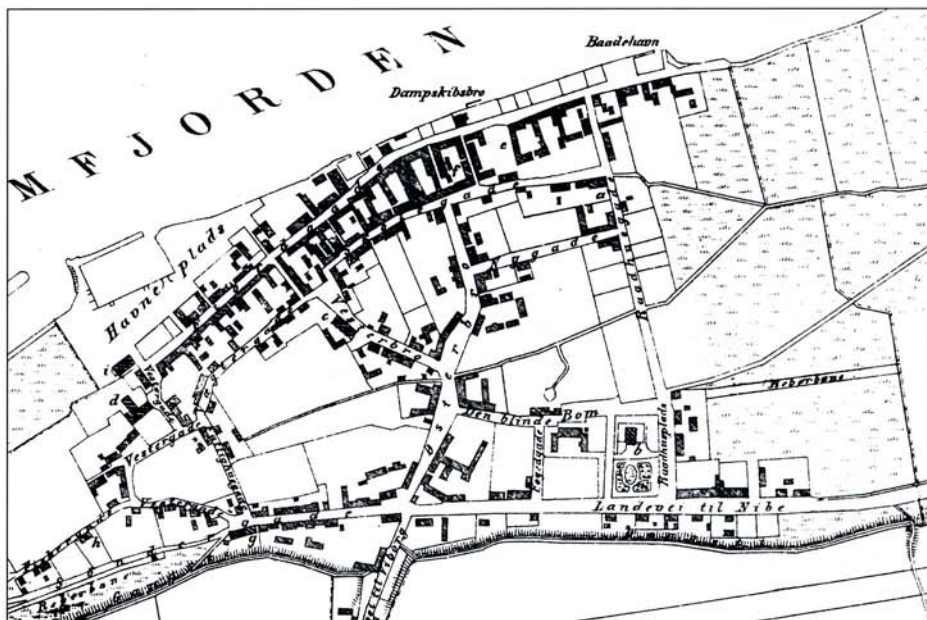
TIDEN FØR VANDVÆRKET
Mennesket kan ikke leve uden vand. Til at begynde med har man skaffet sig vand fra søer og vandløb.

I lande med større højdeforskelle kunne vandet ledes i kanaler og rør, som f. eks. i de berømte akvædukter til større byer i det romerske rige.

I Danmark var man henvist til at grave

brønde, hvor der var for langt til åbent ferskvand. Det gav problemer, for vandet var ikke lige godt alle steder.

De fleste ejendomme havde en brønd i gården, og da myndighederne i 1797 forbød anbringelse af møddinger på fortovene, og forlangte dem anbragt i gården, kom de meget ofte for tæt på brønden til skade for vandets kvalitet.

Løgstør ca. 1870. Vandløbet med vaskeplads ses midt i kortet.

VANDLØB GENNEM LØGSTØR

Tværs gennem det gamle Løgstør findes et vandløb, der kommer frem i lyset i skoleengen og løber tværs over (eller under) Østerbrogade tæt ved Torvegade. Derfra gennem anlægget og ud mellem posthuset og stationen.

I gamle dage gav det anledning til oversvømmelser ved højvande i fjorden, men nu er vandløbet rørlagt. Over vandløbet fandtes en spang eller bro, som gav navn til Østerbro og Vesterbro, som senere blev døbt om til Torvegade.

Vandløbet blev udnyttet bl.a. af kommunen, som i 1874 oprettede en vaskeplads, hvor borgerne kunne vaske og skylle deres tøj. Pladsen lå, hvor nu plejehjemmet »Bøgely« ligger. Der blev

også en offentlig brønd på hjørnet af Blindebomsgade og Østerbrogade. I 1879 blev der lagt en vandledning fra kilden i anlægget til kommuneskolen på Torvet. Der var en pumpe i skolegården.

Løgstør var fra 1800 til 1890 vokset fra ca. 400 indbyggere til ca. 1500, og da byen søgte om at blive købstad, mente borgerne at et vandværk var nødvendigt. Der blev foretaget en undersøgelse i 1890, der viste, at byen havde 195 brønde, hvoraf de 119 havde brugeligt vand. Det syntes kommunalbestyrelsen var udmærket, så sagen blev henlagt.

Man tog altså ikke hensyn til, at ejerne af de 76 brønde med dårligt vand kunne være utilfredse. I hvert fald fortalte en gammel dame, Anne Larsen, i sine erindringer fra 1880-erne, at i familiens før-

Manufakturhandler Bachs hus i Østerbrogade. Foran t.v. en brønd.

ste bopæl var der en brønd i gården, hvis vand var så dårligt, at det kun kunne bruges til gulvvask. Alt andet vand, også til storvask, måtte hentes fra en pumpe temmelig langt fra hjemmet.

Forfatterinden Ida Beltoft skrev i sine erindringer: »Vandet blev dengang hentet ved pumpen i skolegården. Der var pumper i de forskellige bydele dengang. Da Borgerskolen lå få skridt fra huset her kunne det have været værre«.

VANDVÆRKET FORBEREDES

På foranledning af et kommunalbestyrelsesmedlem, vejassistent J. Juul, blev sagen genoptaget i 1895, og så kom der gang i forberedelserne.

Der blev udarbejdet et projekt, og forskellige firmaer gav tilbud på opførelsen. Et af dem var Løgstør Jernstøberi, som dog ikke ville bygge huset over brønden. Tilbuddet var på ca. 32.000 kr.

Arbejdet blev givet til firmaet Mortensen & Galster i Nørresundby, som havde opført adskillige vandværker, sidst i hjembyen Nørresundby.

Firmaet reklamerede med et nyt system til oppumpning af vandet, nemlig vindkraft. Ved tidligere værker havde andre kraftformer været almindelige, og en statistik fra 1893, lavet af ingeniør Rump, over de opførte vandværker, noterer:

»Til at pumpe Vandet op i Ledningerne benyttes Dampmaskiner, Gasmaskiner og Vandmotorer. Jeg har ganske vist et

eneste Sted i Udlandet set Vinden anvendt som Drivkraft, men der var ganske særlige Forhold til Stede, som muligjorde dette«.

Mortensen & Galster skrev, at de havde 5 års gode erfaringer med vindkraft: »Der er saaledes over 20 Vandværker efter vort system i Virksomhed og flere under Arbejde. Af større Værker sattes Sønderborgs (By paa Als, 5 à 6000 Indv.) i Drift nu før Nytaar og i Nørresundby vil et lignende Værk blive taget i Brug i Foraaret«.

Forslaget til vandværk er meget detaljeret, og hvis firmaet går ud fra et indbyggertal på ca. 2000, vil det daglige vandforbrug gennemsnitligt kunne sættes til ca. 1500 tdr. Hertil vil det være passende med en vandbeholder der har et rumfang af 20.000 tdr.

Så vil vindkraften kunne besørge hele oppumpningen, »men i Betragtning af, at der næppe foreløbig er Udsigt til, at alle Indbyggerne gaar med som Forbrugere, og for ikke at have en unødvendig stor Anlægssum at forrente, saa maa det foreløbig anses for hensigtsmæssigst at sætte Bassinets Rumfang til 10.000 Tdr., thi skal det vise sig, at Tilslutningen bliver saa stor, at et større Bassin var ønskeligt, da fører dette jo med sig, at en Udvidelse vil kunne foretages med Fordel«.

Vandbeholderen deltes i et under- og overrum. Overrummet med 1000 tdr. var beregnet for »Beboerne oppe ved Viborg Landevej«, mens de 9000 i underrummet skulle bruges af byen neden for bakken.

Firmaet tilføjer så noget, der skulle vise sig af betydning i den senere udvikling:

»Da Entreprenøren ikke kan fordre Bassinet afleveret før dette har staaet sin Prøve fyldt med Vand i 8 Dage, og vist sig vandtæt, saa er der ikke nogen Anledning til her at komme ind paa at binde ham med minutøse Instruktioner, som man dog aldrig fuldt ud kan kontrollere.«

BRØNDEN GRAVES

Der blev altså gravet en 20 m. dyb brønd. Nede i bunden blev anbragt en pumpe, som blev trukket af en vindrose, der var leveret af Løgstør Jernstøberi. Som reserve, hvis vinden skulle svigte, blev der opstillet en petroleumsmotor, der også var konstrueret af jernstøberiet. Den gik under navnet »Støren« og havde produktionsnummer 8. Den findes stadig på værket, selv om den naturligvis forlængst er gået af brug.

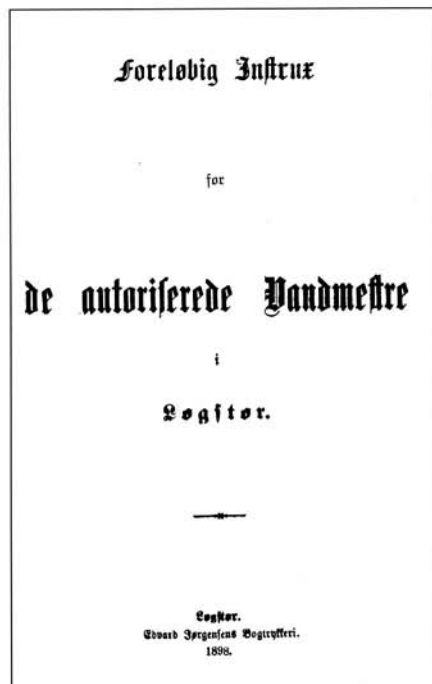
I den detaljerede beskrivelse af vandbeholderen står der, hvordan blandingen ved støbningen skal være og, hvordan overbygningen skal udføres. Og så står der: »Tilfyldningen om Beholderen skal stampe godt sammen for hver halve Fod, der tilfyldes. Fylden fra Brønden og Beholderen anvendes hertil, idet der ved dets Anvendelse maa tages Hensyn til at opnaa den størst mulige Fasthed.«

Det sted, hvor beholderen skulle graves ned, bestod af kridt og flint, og Mortensen & Galster skønnede, at det var fast nok til at afstive beholderen. Den del, der stak op over jorden blev forsynet med indstøbte stålband, mens de blev udeladt under jorden.

Udvalget havde udnævnt landinspektør Mosbech til at føre tilsyn med byggeriet, og til kommende bestyrer udnævntes mekanikus Sørensen, der senere skiftede navn til Birkely.

KUNDER TIL VANDVÆRKET

Samtidigt var det nedsatte vandværksudvalg gået i gang med at undersøge, hvor mange der gerne ville have indlagt vand. Der var mange, 295 husstande, men det er interessant at se, hvor beskedne ønskerne var. En stor del ønskede bare een hane i gården eller haven. Det højeste ønske fra en enkelt var 6 vandhaner.

Foreløbig instrux 15.7.1898

Vand måtte kun indlægges af autoriserede vandmestre ifølge »Foreløbig Instrux for de autoriserede Vandmestre i Løgstør« fra 15. juli 1898. Underskrevet af herredsfoged Rosenørn. Den blev afløst af en endelig Instrux d. 19. december 1898.

I mellemtiden var herredsfoged Rosenørn rejst, så instruksen var underskrevet af den samlede kommunalbestyrelse. Herredsfuldmægtig C.Ewald var konstitueret. De øvrige var: H.C. Lykke, J. Juul, C. Nielsen, L. Møller, Martin Christensen, K.C. Knudsen.

De to første vandmestre var kobbersmed A. Andersen og Løgstør Jernstøberi, og vi kan følge udviklingen gennem de indsendte skemaer over, hvem der har fået indlagt vand.

VANDBEHOLDEREN PRØVES

Sidst i 1898 var værket færdigt og skulle afleveres fra Mortensen & Galster. Der skulle så fyldes vand i beholderen. Til at begynde med, blev den fyldt ca. 6 fod op. Det var 1/3. Da den blev tømt igen, viste der sig en del små sprækker i betonen. De blev støbt ud, og nyt vand fyldt på i flere omgange op til højeste vandstand 19 fod (ca.6,5 m.)

På grund af nye sprækker kunne beholderen ikke holde tæt. Vandtrykket for nedden blev beregnet til 15 kg. pr. kvadratcentimeter, og det blev klart, at den omgivende jordmasse ikke kunne holde til presset.

Vandværksudvalget ville naturligvis ikke godkende en utæt beholder, og da

firmaet holdt på, at beholderen var lavet efter forskrifterne, blev det signalet til et utal af møder. Skrivelserne fæg frem og tilbage, og der blev indkaldt uafhængige eksperter, bl.a. fra ingeniørforeningen.

HVAD SIGER EKSPERTERNE?

En af de eksperter, der blev spurgt, stadsingeniør Th. Jochimsen i København, kritiserede konstruktionen, som han anså for dårlig. Han skrev bl.a.: »Jeg har forstaaet Sagen saaledes, at D'Herr Mortensen og Galster have udarbejdet Forslaget til Vandværksanlægget med tilhørende Tegninger, affattet Betingelserne for dets Udførelse og tilsidst overtaget samme i en samlet Entreprise.

D'Herr Mortensen og Galster have altsaa ikke alene Ansvaret for Arbejdernes forsvarlige Udførelse, men ogsaa for de valgte Konstruktioner.«

Der er forskellige forslag til forbedringer af beholderen, men firmaet hævder stadig, at den er lavet efter forskrifterne. Der blev indkaldt to uvildige synsmænd, som også sagde, at det ikke var udført ordentligt. Mortensen & Galster ville ikke gøre mere ved sagen, selv om de fra 1. oktober 1898 var idømt dagbøder på 20 kr. pr. dag.

Imidlertid var kommunen nødt til at begynde med vandforsyning til de kunder, der havde fået vand indlagt. Beholderen blev aldrig tæt, og værket kunne kun arbejde med halv kapacitet. Mortensen & Galster havde modtaget á conto 29.000 kr. indtil marts 1899, men

da firmaet ikke ville gøre arbejdet færdigt, nægtede kommunen at udbetale restbeløbet.

Der blev forsøgt voldgift og i november 1899 blev der tinglyst to spørgsmål til Mortensen & Galster, om de enten ville gå med til, at kommunen fik beholderen færdig på firmaets regning, eller man ville betale dagbøderne, som var blevet til 7480 kr.

FIRMAET STÆVNES

Spørgsmålene blev ikke besvaret, og den 14. dec. 1899 blev firmaet indstævnet for Nørresundby ret. Løgstør kommune var repræsenteret ved sagfører P. Nissager, der også var medlem af kommunalbestyrelsen.

Løgstør ville enten have firmaet til at fuldføre arbejdet eller betale dagbøderne som havde sneget sig op til 8800 kr. Sagen kom aldrig til dom, for 14. februar 1901 kunne modpartens sagfører, Teisen i Nørresundby, takke for et forlig den 9. februar, og for modtagelsen af 5460 kr. til endelig afgørelse.

Der foreligger også en kvittering fra Mortensen & Galster.

Som nævnt blev beholderen aldrig tæt, og der blev større og større besvær med at forsyne beboerne oven for bakken med vand, efterhånden som flere beboere flyttede derop.

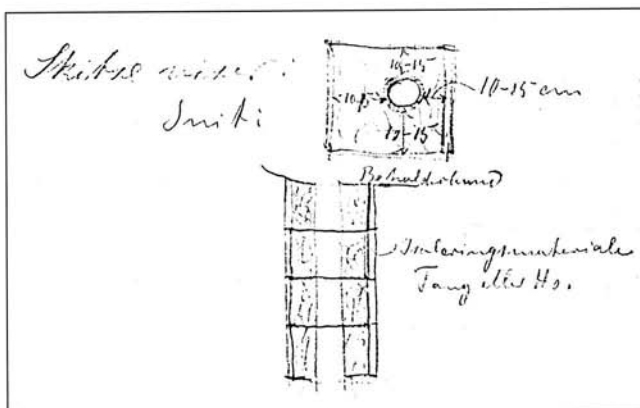
NYT VANDTÅRN

I 1912 blev det så galt, at kommunalbestyrelsen vedtog at bygge et vandtårn ved siden af værket. Ingeniør J.K. Danø fik overdraget opgaven, og Christiani & Nielsen, Aarhus, støbte vandbeholderen.

Alle de øvrige håndværkere var lokale.

Tårnet kostede ialt 8759.89 kr. hvoraf de største beløb var 3800 kr. til Christiani & Nielsen, 1997.93 kr. til smedemester Møller for rørforbindelse til brønden og en omskifter, og 1364 kr. til murermester Højstrup for opførelse af ringmuren. Det mindste beløb var 1.50 kr. til fotograf Nyholm for fotografering af beholderens jernkonstruktion.

Mens tårnet var ved at blive færdigt i vinteren 1912/13 blev ingeniør Danø syg, men han glemte ikke vandværket. Der foreligger et blyantskrevet brev til togfører Nielsen, der var formand for vandværksudvalget. Her skriver Danø bl.a.: »Medens jeg ligger paa min Sotte-

Ingeniør Danøs blyantskitse

seng staar Løgstør Vandværk for mine Tanker - ikke p.G. af Beholderens Tæthed, der synes at plage Dem som Tvivl i Drømme! Jeg er saa lykkelig at tro paa al Videnskabs Grundlag: Aarsagssætningen, og jeg har ikke Anskuelse fælles med Jens Busk, der sagde: A benægter Fakta. Jeg frygter nemlig et pludseligt indtrædende og stærkt Frostvejr, (maaske et saadant ... kun hører hjemme i Feberfantasier), under et saadant maa - som vi tidligere har talt om, en Del af Rørene i det nye Vandtaarn frostisoleres.«

FROSTSIKRING

Danø nævner forskellige rør, hvor van-

det til tider kan være stillestående, selv byens forsyningsledning, hvor vandet kan stå stille om natten.

»Isoleringen kan ske ved at omvikle nævnte Rør med et tæt, tykt Lag Rughalm (Tag eller Rør) eller ved af Forskallingsbrædder at lave nogle Tremekasser, ikke for høje, og stoppe dem med Hø eller Tang under Rørene, som hosstaaende Skitse viser, - at jeg nu kunde ønske at faa Vandbeh. endelig afsluttet, et Ønske, som jeg antager, er mindst lige saa brændende i Deres Sind. - At faa Møller til at gaa op og bringe Ventilen i Orden, før jeg kan hale ham med derop, har jeg imidlertid kun ringe Haab om!

Byrådet stående på vandbeholderen ved 25-års jubilæet i sept.1923.

Saa De bedes have Taalmodighed til jeg bliver rask. Dette varer forhaabentlig ikke mange Dage.

Ærbødigst J.K. Danø.«

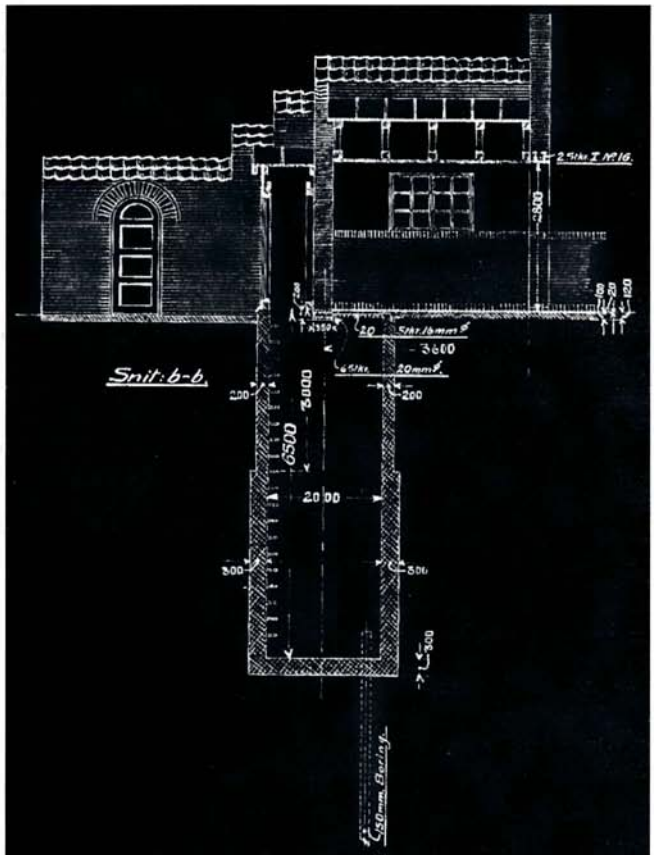
I 1923 kunne vandværket fejre sit 25-års jubilæum, og i den anledning blev byrådet fotograferet oven på vandbeholderen. Det er fra venstre købmand Anders Nielsen, togfører Jacob Nielsen, skomager Sund, snedkerm. Ad. Jensen, købmd S. Laursen, borgmester og bankdirektør T.A. Wer-muth, overlærer J.S. Lavendt, red. Th. Knudsen, skræder A.S. Kjærgaard, vandværksbestyrer Christensen og gasværksbestyrer Franck.

Der er flag på vandtårnet, og vindmotoren eksisterer endnu. Den havde gjort god fyldest. Det første år den fungerede, 1898-99, havde det kun været nødvendigt at starte petroleumsmotoren i otte dage.

Vandet skulle jo også betales, og vandmålere nævnes i regulativerne f. eks. 1910 og 1921. Til næringsbrug var der forskellige takster. Bager og barberstuer skulle ekstra af med 8

kr. årligt, hvor mælkeudsalg og mindre slagterier måtte give 10 kr., vaskerier måtte af med 15-30 kr. efter udvalgets skøn.

Noget så nymodens som wc-er fik disse ord med på vejen: »Vandklosetter i Tilfælde, hvor saadanne tillades i Hoteller 50 Kr. for det første og derefter 25 Kr. pr. Sæde for de følgende. Pissoir 25 Kr. Vandklosetter i andre Ejendom-

Snit af pumperum ved elektricitetsværket

me fra 15-30 Kr. pr. Sæde efter Udvalgets Skøn«. Derimod kunne man vaske sin bil med slange for 10 kr. om året. Det var altså i 1921.

Herefter fungerede værket indtil elektricitetsværket fra 1914 fik opført et pumpehus ved siden af i 1927, og så begyndte der at komme orden på sagerne. Nu kunne værket klare forsyningerne i en årrække.

Elværksbestyrer Mosbech blev også vandværksbestyrer. Den stilling beholdt han indtil 1959, hvor han blev afløst af gasværksbestyrer Kai Thorsen. Gas-

værket var blevet nedlagt 1. december 1958, så Thorsen kom til at præge udviklingen efterhånden som byens voksende størrelse gjorde det nødvendigt.

Thorsen sad på posten indtil 1983, da han gik på pension. Afløseren blev den nuværende leder af vandværket, ingeniør Poul Helledi.

I 1951 byggede man boligblokken »Kærvang« i Bredgade 75, og så blev det nødvendigt at bygge et vandværk til forsyning af den østlige bydel. Bydelen udviklede sig, og da minkfoderfabrikken blev bygget ca. 1960, var værket

Den nedgravede vandbeholder i dag.

Værket i Bredgade

for lille, og blev i 1961 erstattet af »Engen« ved Himmerlandsvej som værket for den østlige bydel.

I 1956 blev det gamle vandtårn taget ud af drift og erstattet med to hydroforer,

(trykbeholdere, hvor trykket i ledningerne vedligeholdes med lufttryk), som supplement til den gravede brønd blev der i 1957 udført en boring i Anlægget ved Rådhusgade. Der var yderligere en boring i 1971, men den blev stoppet i

Vandværket »Engen«

Røde-Kors værket

forbindelse med udvidelsen af plejehjemmet »Bøgely«.

I 1967/68 blev der bygget et nyt vandværk på bakken for at forsyne de nye institutioner i området, Løgstør skole,

Røde Kors plejehjemmet, Limfjordsskolen og Psykiatrisk plejehjem. m.m.

Fra starten var det forsynet med 2 boringer. I 1994 kom den tredje, og i 1998 yderligere 2 boringer. Da vandet har et

Boring i anlægget, Rådhusgade

Værket ved Tinghøjvej

lavt nitratindhold, skal byens fremtidige vandforsyning ske herfra. Vandindvindingen vil ske fra Raunstrupgårdens jorder og deromkring.

Vandværket »Engen« blev i 1988 udbygget, så det også kunne klare den vestlige bydel neden for skrænten, og ved samme lejlighed blev vandforsyningen fra bakken til denne bydel afbrudt.

Sammen med dette værk kører nu en boring i Bredgade-værket, en boring i det tidligere El-værk, Østergade 11, og en boring i Anlægget, Rådhusgade 14. I 1992 er der i Bredgade-værket indrettet en trykforøger/reduktionsstation såle-

des, at der kan udveksles vand mellem de to trykzoner, som Løgstør by er delt op i.

I slutningen af 1960-erne og begyndelsen af 70-erne skete der en kraftig udvikling i byggeriet, bl.a. i Dragsdalvej-kvarteret, og derfor blev det nødvendigt at bygge et nyt vandværk i 1975.

Det kom til at ligge ved Tinghøjvej med borerne langs banen i industrikvarteret. Til at begynde med var der to borer, men få år efter kom der en tredje. Værket har i mange år været det største værk oven for skrænten, men man begyndte at fokusere så stærkt på vandets indhold af nitrater og pesticider.

Hvis vi sammenholder det med borin- gernes udsatte placering i et industriom- råde, fører det frem til en beslutning om i løbet af nogle få år at lukke værkets borerig.

Værket kan få en renaissance, hvis det på længere sigt viser sig, at en bynær udvinding af grundvand ikke er holdbar i længden. Det kan derfor blive nødven- digt at bevæge sig længere ud til skov- og hedeområderne ved Rønhøj for at få brugbart vand, og så vil Tinghøj-værket ligge udmærket til at være fordelercen- tral.

Det gamle værk på bakken blev taget ud af drift i 1989, men står stort set stadig, som det så ud i 1952, da det blev »moderniseret« med nye 440 volt jævn- strømsmotorer.

Vindmotoren er forlængst borte, og en anden ændring skete, da vandtår- net mistede sine takker foroven engang i 1960- erne, fordi byrådet brugte det som fundament til sit vartegn: »Solen, der aldrig går ned over Løgstør«.

Vartegnet var en stor rødlig plastic- kuppel, der blev oplyst om natten. Det fik forskellige øgenavne, der ikke alle egner sig til gengivelse her.

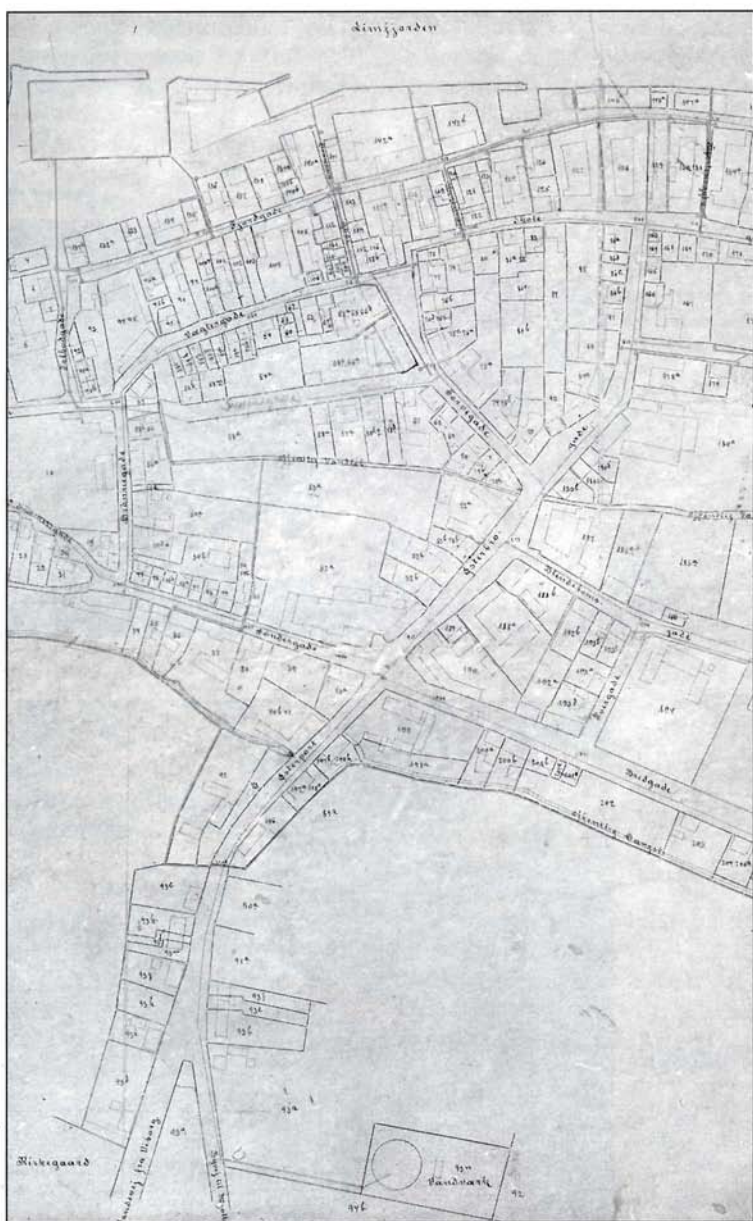
Den mildeste formulering var: »Man har forsynet tårnet med et hoved, der nærmest minder om det modsatte«.

Nu står det gamle værk som et minde om en udvikling på godt og ondt i Løgstørs vandforsyning. Tiden er for- længst løbet fra det, selv om den utætte beholder kom til at fungere mere eller mindre effektivt i over 90 år. Nu kan det måske få nyt liv som en spændende le- geplads.

Det ser ud til, at værket har formået at følge med tiden og byens udvikling, og de fremsynede planer sikrer, at det også vil fungere godt i det næste århundrede.

Den gamle vandbeholder i dag

Udsnit af et bykort fra 1901 med vandledninger i gaderne. Vandværket nederst.